

Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove

MARTIN LACKO

DOOM OF ARTILLERY REGIMENT NO. 31 AT CHARKOV by Martin Lacko

*

DIE ZERSTÖRUNG DES ARTILLERIEREGIMENTS 31 BEI CHARKOV von Martin Lacko

Existencia a činnosť slovenského Delostreleckého pluku 31 (ďalej Delpluk 31 resp. DP 31) na východnom fronte podnes ostáva neznámou nielen odbornej verejnosti, ale i úzkemu okruhu bádateľov obdobia vojnovnej Slovenskej republiky 1939 – 1945. Niet však divu – v literatúre ju nemáme ani 60 rokov po skončení vojny spracovanú.¹ Je to iste na škodu veci, pretože história pluku, i keď bola pomerne krátkou, je o to zaujímavejšou. Tým skôr, že pluk patril medzi jednu z mála slovenských jednotiek, ktoré v istom období pôsobili ako súčasť Wehrmachtu. Z tohto pohľadu bol možno podobný tzv. vlasovským jednotkám. Bol tu však veľký rozdiel – príslušníci slovenského pluku sa ocitli pod nemeckým velením nedobrovoľne, len „vdáka“ prílišnej iniciatívy niektorých jeho dôstojníkov. Menovite išlo o pplk. K. Pichla a plk. Q. Dotzauera, bývalých československých dôstojníkov, po roku 1938 rýchle preorientovaných na nacistickú stranu. K Nemcom až nápadne ústretový Pichl docielil, že pluk bol začiatkom februára 1942 vyčlenený zo slovenskej Zaisťovacej divízie.² Zo Žitomíra, kde v tom čase veliteľstvo divízie sídlilo, bol poslaný niekoľko sto kilometrov na východ, až za Charkov. Tu mal vymeniť nemeckých delostrelcov a pomôcť tak v chystaných prípravách na letnú ofenzívu na Kaukaz. Hoci táto akcia išla poza chrbát ministra F. Čatloša ako aj samotného veliteľa divízie plk. P. Kunu, menovaní nemohli s tým už nič urobiť, akurát konštatovať, že „dňa 2. februára odchádza zo zväzku Zaisťovacej divízie súc zasadený do istého úseku východného frontu.“³

1 Bibliografiu o téme Delpluku som v krátkosti zachytil v prvej štúdií *Slovenský delostrelecký pluk 31 na východnom fronte v roku 1942 (február – júl)*. Rkp.

2 Vojenský historický archív Trnava (ďalej VHA TT), f. ZD, k. 14, osob. rozkaz č. 2 z 3. 2. 1942.

3 Tamže.

V prvej štúdií venovanej tejto jednotke som krátko zhodnotil jeho celkové pôsobenie ako aj vnútorné pomery v pluku v období február – júl 1942. Kľúčovým, ba priam fatálnym dňom v existencii Delpluku bol však 12. máj 1942, kedy bol pri prudkom sovietskom útoku pri obci Ternovaja – približne 50 km severovýchodne Charkova – doslova rozbitý a stratil všetky delá.⁴ V dňoch sovietskeho útoku 12. – 13. mája padlo alebo neskôr zraneniam z týchto bojov podľahlo 11 príslušníkov pluku.⁵ Viacero vojakov bolo takisto ťažko ranených a 16, vrátane veliteľa pluku a dvoch dôstojníkov padli do zajatia. Práve pamiatke týchto padlých a ranených, ako aj ich ostatným kamarátom, ktorí boli proti svojej vôli vyňatí zo slovenskej armády a následne nasadení do frontovej línie, sú venované tieto riadky.

Než sa pluk dostal na miesto svojho určenia – približne medzi obcami Ternovaja a Veseloje za Charkovom, museli jeho príslušníci pešo prekonať vyše 600 km. Už len samotný presun bol náročnou úlohou. Dial počas najkrutejšej zimy, aká Rusko postihla za posledných sto rokov. Samotné cesty v ZSSR boli cestami iba podľa názvu a mali na míle ďaleko od vtedajšej priemernej európskej komunikácie. Jeden z priamych účastníkov zimný presun opísal takto: „Trasu asi 800 kilometrov (v skutočnosti asi 600 km – pozn. M.L.) zo Žitomíra do Charkova sme prekonávali asi dva a pol mesiaca v krutej zime, teplomer ukazoval aj - 40° stupňov. Nedalo sa ani sedieť na koni, ani na kanónoch, kde by bol človek bez pohybu zamrzol. Kanóny boli osadené na saniach ťahaných koňmi, ktoré mali na sebe deky, aby sa aj oni chránili pred krutou zimou. Tak sme sa všetci museli prispôbiť zime.“⁶

4 Pre ilustráciu možno uviesť, že pluk bol tvorený 6 batériami, z čoho každá mala 4 húfnice ráže 100 mm vz. 14-19, čiže spolu 24 diel. Pokiaľ ide o početný stav, ten bol v polovici apríla 1942 nasledovný: 40 dôstojníkov, 52 rotmajstrov a poddôstojníkov z povolania a 842 príslušníkov mužstva. (VHA TT, f. MNO taj., inv. č. 62, počty osôb v poli k 14. 4. 1942.) K pluku bol zároveň pridelený jeden nemecký delostrelecký oddiel s tromi batériami: Prvá z nich bola vybavená 210 mm mažiarmi, druhá 150 mm húfnicami a tretia 105 mm húfnicami. (f. MNO, taj., k. 17, inv. č. 66, hlásenie veliteľa pluku z 5. 5. 1942.)

5 Celkove mal pluk od vyčlenenia vo februári až do odchodu z charkovskej oblasti na Kaukaz (29. 7.) 21 (resp. 22) mŕtvych.

6 *Spomienky M. Švarbalíka*. Bojovník č. 23, 6. 11. 2003, s. 8.

Ani prestávky počas cesty neboli veľkou výhrou. Iný z jeho kamarátov si uchoval takúto spomienku na Kyjev: „V Kyjeve sme boli asi tri týždne v takých starých rozbúraných kasárňach. Okná sme museli zatĺkať doskami, kachle tam boli také staré, vstavané a nábytok čo tam bol, to sme ničili a hádzali do kachlí aby nám bolo teplo. Ráno, keď sme vstali, onuce pozamŕzané, čo sme si ich vyzúvali a zas obúvali, žmolili rukami aby sa dali obuť.“⁷

Keď naši delostrelci začiatkom apríla konečne dorazili do oblasti severovýchodne od Charkova, terén práve rozmŕzal. Vlása snehu a mrazu pomaly končila a vystriedala ju ruská jar. Presun po cestách sa stal ešte náročnejším než v zime. Všade nepredstaviteľné množstvo blata (aj po kolená), rovnako vody, takže kone, ktoré mali ťahať delá do palebných postavení toto nezvládali a museli im pomáhať sami vojaci s lanami a nakoniec aj nemecké pásové traktory. Ani tie však niekedy neboli schopné sa dostať do palebných postavení so strelivom, takže toto ostalo znova na kone.⁸ Navyše, pod roztápajúcim sa snehom sa naskytol našim delostrelcom hrôzostrašný obraz – stovky mŕtvol nahromadených zo zimných bojov, ktoré sa kvôli silnej palbe neodhodlal dovtedy nik pochovať. Mŕtvoly boli temer všade – v lesoch, v okolí palebných postavení, aj na pozorovateľniach a len postupne boli pochovávané, či už našimi vojakmi, alebo sovietskymi zajatcami.⁹

Bolo to presne 10. apríla 1942, pár kilometrov pred riekou Donec, v obci Ternovaja, keď naši delostrelci prišli na brieždení do nového priestoru zasadenia. Dorazili na holé pustatiny, po ktorých sa rozvaľovala len hustá hmla. Ich úlohou bolo vymeniť Nemcov, ktorí odišli či už na oddych alebo na iný úsek frontu. Nemci mali okolo celého palebného postavenia vybudované kruhové bunkre. Vojenský novinár J. G. Breza, ktorý mal možnosť si tieto postavenia prehliadnuť, ich opísal: „Primitívne zariadenia... Na otvorenom poli upravená jama na spôsob hrnčiarskeho kruhu s úkrytom pre mužstvo, zaisteným masívnou povalou z dubových brvien, ktoré majú odolať aj menším bombám. Samotné postavenie je zo všetkých svetových strán maskované proti

7 DOBROVODSKÝ, T. (*1919, Prašník - Pustá Ves): *Spomienky*. Osobný archív autora.

8 VHA TT, f. MNO taj., k. 17, inv. č. 66, č. 379, hlás. z 5. mája.

9 Tamže.

pozorovateľníam nepriateľa.¹⁰ V bunkroch Slováci prvýkrát zistili, čo sú to vší – onedlho príchode boli zavšivavení všetci, od veliteľa až po posledného vojaka. Relatívne najlepšie umiestnenie získala 4. batéria, ktorá bola na umiestnená na okraji malého lesíka, trocha viac vzadu než zvyšné batérie, čo jej zabezpečilo výhodu lepšieho prirodzeného maskovania. Jednotlivé palebné postavenia boli medzi sebou pospájané zákopmi, kvôli bezpečnému udržaniu spojenia. Tesne pred hranicou konca lesa boli vybudované podzemné ubikácie pre vojakov. Aj to boli len obyčajné vlhké, tmavé diery len s tým najjednoduchším pohodlím, v ktorom boli vojaci nútení tráviť niekoľko týždňov v chladnom počasí, keď sa zima akosi nechcela odobrať.¹¹ Ich umiestnenie na kraj lesa malo však strategické dôvody – z tohto miesta bolo možno lepšie pozorovať pohyby a prípravy nepriateľa. Tohto si však rýchle všimli aj Rusi, ktorí sem mierili svoju paľbu, takže stromy v blízkosti slovenských postavení boli úplne poničené a zdevastované.¹² Práve takýmto vzájomným ostreľovaním – či už granátmi, guľometmi alebo bombardovaním – bol naplnený prvý mesiac pobytu našich delostrelcov v tomto priestore.

Prípravy sovietskeho útoku

Cieľom presunu slovenského pluku k Charkovu bolo posilniť nemecké jednotky, ktoré sa v tejto oblasti chystali vytvoriť vhodnejšie predpolie pre plánovanú letnú ofenzívu na Kaukaz a k Astrachani. V smernici č. 41 nariadil Hitler rozbiť výbežok, ktorý Sovietsi dosiahli po obidvoch stranách Izjumu, južne od Charkova. Veliteľ armádnej skupiny Juh, maršál von Bock chcel tento ruský výbežok so silami 6. armády na severe a 1. tankovej armády a 17. armády z juhu obkľúčiť a rozdrviť.¹³ Sovietsi však nečakali so založenými rukami než sa dostanú do kotla, ktorý pre nich Nemci pripravovali, ale chceli nemecké plány zvrátiť. Maršál Timošenko mal ešte grandióznejší plán než jeho nemecký kolega. S piatimi armádami a niekoľkými tankovými zväzmi hodlal vyraziť zo

10 GAJDOŠ, B, J.: *Kraje a vojaci*. Bratislava 1943, s. 88-89.

11 Ešte týždeň pred sovietskym útokom boli miestne cesty nezjazdné! 5. mája si poručík Szépeši napr. poznačil do denníka: „vonku je strašná zima. Padajú krúpy, sňah – jako by bol začiatok apríla.“ VHA TT, f. MNO, dôv. k. 190, denník evanjelického duchovného od 24. 4. – 28. 8. 1942, s. 9. (Ďalej iba *Denník*).

12 Tamže.

13 CARELL, P.: *Operace Barbarossa*. Plzeň 1996, s. 366. Tiež PIEKALKIEWICZ, J.: *Tanková válka (1939 – 1945)*. Plzeň 1995, s. 160.

spomenutého výbežku ako i z priestoru Voločansk a týmito kliešťami protivníkov front rozbiť. Sľuboval si nielen obsadenie Charkova, ale aj Dnepropetrovska, čo by bola pre Nemcov hotová katastrofa. Išlo o to, kto bude na útok pripravený ako prvý. A boli to Sovieti. 12. mája skutočne tankové zväzy sovietskeho Juhozápadného frontu pod velením maršála Timošenka Nemcov predbehli a vyrazili vpred. Útok a následný prielom frontu Nemcov prekvapil a zastihol nepripravených v čase, keď preskupovanie svojich síl ešte nemali ukončené. Sovietske armády boli v ohromnej prevahe nad nemeckými silami, ktoré onedlho rýchle prevalcovali.¹⁴

Sovietsky útok prekvapil aj slovenských delostrelcov. Prípravy naň však bolo možné vycítiť zo silného bombardovania, ktoré začalo už 9. mája a pokračovalo nasledujúce dni.¹⁵ Mimoriadne silnú delostreleckú paľbu Rusi spustili 11. mája, deň pred útokom. Evanjelický duchovný pluku, ktorý v tento deň vysluhoval svojim vojakom Večeru Pánovu, ho pocítil dvojnásobne. Keď o 6. hod. ráno vyrazil z veliteľstva pluku k 1. a 2. batérii, celou cestou ho ostreľovali granáty ťažkého delostrelectva.¹⁶ Aj samotnú bohoslužbu musel slúžiť za silnej paľby. Nečudo, že na túto mimoriadnu atmosféru si po mnohých rokoch spomínal aj jeden z jej účastníkov: „11. mája prišiel do našej batérie evanjelický farár a začal nám dávať spoved'. Bolo nás tam evanjelikov asi osemnásť. Z truhlíkov zo streliva sme spravili taký oltár, tam postavil fľašu vína, dal nakrájané chleby. Prikryté to bolo takou dekou tie truhlíky. Rozdal nám knižočky a spievali sme pesničky. Ešte sme nemali ani spoved' dokončenú keď nadletelo prieskumné lietadlo a za chvíľu prvá guľa – bác! Druhá odtrhla koleso a šesť chlapov-obsľuhu – zabila (v skutočnosti ranila – M. L)... Farár všeccko zhrnul do deky, utiekol s chlebom aj s vínom, nedostali sme nič... Kričali: „Obsľuha k delám, každý na svoje miesto!“ Takto to skončilo.“¹⁷

Strašná delostrelecká paľba však pokračovala aj poobede, takže všetkým bolo jasné, že Rusi čosi chystajú. O pár hodina dokonca začali

14 CARELL, P.: c. d., s. 367.

15 Szépeši v denníku zachytil: 9. 5.: „Od 3-4. hod. ostreľovali nás Rusi. Granáty dopadali na 200 m pred nás a časované granáty vybuchovali na 80 m pred nami.“ Nasledujúceho dňa bol jednou z črepín sám ranený.

16 „Zvlášť na tom úseku cesty, kde sa chodí po hrebeni sme boli mimoriadne ostro ostreľovaní.“ Tamže, s. 11.

17 DOBROVODSKÝ, T.: *Spomienky*.

zhadzovať z lietadiel tisíce letákov v nemeckej, ruskej, ba i v slovenskej reči s rozkazom Stalina k 1. máju.¹⁸

Priame prípravy na útok bolo možné pozorovať aj d'alekohľadom z predsunutej pozorovateľne, ktorú mala každá z batérií. Pozorovateľ 3. batérie vo večerných hodinách pred útokom hlásil zhruba toto: „Chlapi, nezobúvajte sa, neulihujte, lebo Rusi fasujú vodku! Prišli tam cisterny, autá vodky!“ Naši delostrelci sa tu vôbec prvýkrát stretli s praxou, ktorá bola v Červenej armáde bežná – dať vojakov pred útokom vypiť. „My sme mysleli, že vodu vezú a to oni vodku fasovali... Tam prišli cisterny, autá vodky...“¹⁹

Delostrelecká paľba pokračovala celú noc.

Aj u 2. batérie registrovali prípravy na útok. Deň pred útokom, 11. mája., bol telefonista 2. batérie npor. Koreňa na predsunutej pozorovateľni. Ich pozorovateľňa bola v podstate len provizórnym bunkrom v kope hnoja, asi 0. 5 km vpredu pred palebným postavením batérie. V tomto bunkri bol umiestnený periskop, cez ktorý sa pozorovala činnosť na nepriateľskej strane a informácie sa telefonicky hlásili veliteľovi batérie. Chodiť sa na ňu muselo len potme a za tmy sa aj vracalo – inak by sa stala ľahkým terčom nepriateľa. Asi dva dni pred útokom poslal por. L. Pfliegel od 2. batérie dvoch zo svojich spojárov – telefonistov tesne k frontovej línii na okraj lesa k nemeckým predným zákopom, zaviesť spojenie k novej pozorovateľni. Jeden zo spojárov, poverených touto úlohou, svoje zážitky z prednej línii opísal takto: „Tak sme tam prišli a tam také mladé, tenké stromy, duby, dosť na tom, že tam bol potom prudký svah a za týmito stromami nemecké guľomety. Pre tie stromy nás Rusi celkom nevideli. Predtým mala v tomto mieste jedna batéria pozorovateľňa, tak sme išli pozrieť, kde bude naša. No a Nemci nám určili: „Tu!“ Preboha – reku tu? Sám som sa zdesil, lebo to bola iba jama, asi dva krát dva metre, čo z ruského ťažkého dela vybil granát. Tu

18 „Od 15. do 17. hod. strašná delostrelecká paľba. Zem sa len tak trasie, granáty udiarajú skoro každú minútu. Rusi sa na niečo pripravujú.“ *Denník...*, s. 11. Iný bývalý vojak zas napísal: „...asi o polnoci preletelo nad naše postavenie sovietske lietadlo a zhadzovalo letáky. Nemci besneli, rozsvietili svetlomety a ostreľovali lietadlo svetelnými strelami. Letáky boli písané v tom znení, aby sme nebojovali proti slovanským bratom. Leták bol zároveň priepustkou na sovietsku stranu. Na letáku bolo uvedené meno Marka Čulena...v závere sa písalo, že 1. mája 1942 bude sovietska armáda defilovať v Charkove. *Spomienky M. Švarbalika*, c. d., s. 8.

19 ŠTÚR, L. (1917, Stankovany - Rojkov). *Spomienky*, Osobný archív autora.

máme reku robiť pozorovateľňu? No tak ale spravil som ju tam, zaviedol telefón a ráno, keď mal prísť Pfliegel, boli Rusi už tak asi 500 m od toho svahu! Ja som mal na hlave prilbu a vidím – Rusi idú... Tak asi 5 či 6 ich bolo a Nemci na nich hneď spustili guľometnú paľbu. Oni sa ani poriadne nekryli, len niektorí čo zaľahli a to bolo všetko. Videl som ale, ako jeden z nich dostal svietiacu strelu do nohy a hneď sa vyvrátil. Ostatní pokračovali. No ale mne sa to furt neľúbilo. Tu nebudú naši vôbec krytí, veď Rusi sú tu zastrieľaní z mínometu – preboha, jak to môže byť, že Nemci tu neurobili žiaden bunker, žiadny kryt! Tak ja som na tých Rusov kukal len z tej granátovej jamy. Pomedzi tie hrudy si kukám na nich a tu naraz – to ma Pán Boh, anjel strážny zachránil – strela... Dostal by som ju rovno do úst, lenže pred ústami som mal veľkú hrudu a keď tá strela narazila na jej horný okraj, nadskočila zmenila smer... Keby šla pod ňu – mám ju rovno v ústach... Tak som sa hneď odtiaľ pozbieral preč, stiahol som sa. Dvaja naši vojaci sa ale vzadu bavili s Nemcami, lebo jeden z nich vedel po poľsky, nejaký čatár to bol. No ale Rusi nás zbadali, lebo však stromov tam bolo riedko a čo je to potom 500 metrov... No a počul som jak na ruskej strane mínomet vystrelil... A jak sme sa rozišli, okamžite po nás výbuch! Ja som sa vtedy našťastie zohol pre telefónny prístroj, tak som dostal len črepinu do lopatky. Ranilo Nemcov, aj tých dvoch našich vojakov. Ja som z nich ešte najlepšie obišiel. A teraz si predstavte, Rusi nás troch Slovákov zbadali už jak sme šli hore ku kanónom a cholera – presne na nás zas mierili! Lenže šťastie, tesne predtým sme sa rozišli, lebo ja som šiel po bubon (koleso s telefónnym káblom – pozn. M. L.) a oni dvaja do lesa. Ďalších 30 sekúnd a rup! Rana z dela! Jedna zas mierila na mňa, druhá na nich, ale netrafili zas. Prídeme na pozorovateľňu a povedám Pfliegelovi: „Pán poručík, nemáte žiadne bunkre, len jamu od trychtýru! Keď prídu Rusi a zrobia útok – bude zle!“ A on ostal taký zarazený.²⁰ Ešte v noci sme mu potom telefonovali, ale on hovorí, žeby sme mu nevolali, lebo že chce spať. Ráno skoro začali Rusi paľbu na všetky naše oporné body – delá, mínometry – no prudká paľba. A ešte jak sme išli k delám, kritizoval som Nemcov, že nevedia robiť poriadne bunkre, lebo

20 Svojho veliteľa L Pfliegla Škvarek charakterizoval ako „dobrého a inteligentného človeka, ktorý nemal rád Nemcov, lebo videl, že robia krajné hlúposti... nemecká okupačná politika bola totiž tragická, chovali sa strašne, ľudia ich nemali radi...“ A. ŠKVAREK (1920, Kurima). *Spomienky*. Osobný archív autora.

keď pôjde poručík na pozorovateľňu a Rusi spravia útok a zozadu Nemci spustia guľometnú paľbu, tak odtiaľ živý nevyjde, tam neutečie nič... Ale Nemci boli lajdáci, už od tých zákopov mali po svahu viesť dáky zákop, tak aspoň 12-15 metrov, žeby sa tam dal viesť ústupový boj, lebo v lese sa pravda, ľahko vedie. Nič také ale nemali. Tak samozrejme, že ich tam potom Rusi zajali alebo pobili, mali vtedy asi 600 či 700 zajatých...“²¹

Priebeh útoku a ústup

Vráťme sa však k denníku poručíka Szépešihu, ktorý možno považovať za najpresnejší a najspoľahlivejší prameň udalostí, aký sa nám zachoval. Celú drámu sledoval zo stanoviska veliteľa pluku, ktoré bolo v Ternovej. Od neho sa dozvedáme, že sovietske letecké bombardovanie, spetrované navyše svietiacimi raketami na padákoch, trvalo celú noc. Skoro ráno, asi o 3 hodine sa začala strašná delostrelecká paľba – na naše batérie, aj na obec. „Granáty, šrapnely – to všetko padalo sťa krúpy – zem, domy triasli sa od detonácií.“²² Zakrátko sa znova zjavili sovietske lietadlá a bombardovali postavenia našich delostrelcov. Do toho Rusi spustili aj guľometnú paľbu, ktorou chceli likvidovať našich vojakov. Prirodzene, paľba na viacerých miestach poškodila telefónne spojenie medzi batériami, takže spojenie ostalo len na spojkách.²³

Sovietske zoskupovanie bolo možné sledovať ďalekohľadmi už zavčas rána, hneď ako sa rozvidnievalo. Všade naokolo bol totiž rovinatý terén a 3. batéria mala navyše istú výhodu, lebo jej palposty boli umiestnené na malej vyvýšenine. Jedinými výraznejšími orientačnými bodmi boli budovy kolchozu a sovchozov, inak všade naokolo len zeleň – dvíhajúce sa oziminy.²⁴

21 Tamže.

22 *Denník...*, s. 11.

23 Tamže.

24 Presný náčrt palebných postavení slovenských batérií sa nám žiaľ nezachoval. Odkázaní sme preto len na pravdepodobné konštrukcie, aké si môžeme vydedukovať z jednotlivých prameňov. Zľava doprava (podľa mapy zo severu na juh) východne obce Ternovaja stáli pravdepodobne batérie takto: Ako prvá batéria npor. Hôrku (bola to pravdepodobne 1. batéria), ako druhá na malej vyvýšenine Krajcarova 3. batéria, vedľa nej nemecká batéria s ťažkými 210 mm mažiarmi,

Aj 4. batéria npor. L. Medeka dostala ráno hlásenie z veliteľstva, že sa na ňu valia ruské tanky. Jej pozorovateľňu, ktorá bola vysunutá smerom k Varvarovke totiž sovietska paľba už rozmlátila. Prvé straty na životoch pocítila batéria v palposte už ráno – sovietsky delostrelecký granát, ktorý vybuchol pri jednom z diel dvoch vojakov zabil a niekoľkých ranil. Keď tento obraz skazy veliteľ batérie zbadal, rozľútosť sa a vraví: „Počúvajte chlapci, zle je s nami... Ja som vás sem dovedol, ale chcem vás aj domov doviest’...“ A začal chudák plakať... Hovorí: „Zle je s nami, šesťdesiat ruských tankov na nás útočí... keď bude nemecká pechota ustupovať, budeme aj my s nimi.“²⁵ Ale vtom už vojaci videli, ako prichádza prvý tank. Pred nimi v nížine boli dve batérie a cez jednu z nich už tank prešiel... U 4. batérie jasne videli, ako húfnice na drevených kolesách tank poľahky rozdrúzgal a ako sa obsluha schovávala do zákopov – tanky prešli cez ne. Mimoriadne dobre však utkvel v pamätiach vojakov jeden osamelý tank, ktorý sa najdlhšie špacíroval okolo našich batérií. Nechajme však už hovoriť priameho účastníka drámy: „Prišiel plk. Dotzauer a pplk. Pichl a Dotzauer hovorí: „Nie, my nesmieme utiecť. Už prvá batéria ušla, druhá, tretia... štvrtá batéria musí zachrániť česť pluku.“ Boli sme na kraji takého lesíka a streľbu vytáčali na role, na tie tanky. Veliteľ, prvý dôstojník Gajdoš hovorí: „Chlapci, ale dokiaľ on nebude strieľať my nebudeme. A keď pôjdeme do zajatia tak všetci spolu. Ja vás nechcem opustiť“ hovorí... Tank ale prešiel cez piatu batériu, popred nás, potom zastal – my sme nestrieľali – otvorila sa tam veža na tanku a ten vojak – či to bol Rus neviem – kričal: „Tak co Slováci, jak se vám bojuje?!“ Tak pravda, prešiel, a išiel zapáliť ten kolchoz so strelivom – tam bola nafta, benzín, strely do nemeckých kanónov a to keď sa začalo trhať, zem sa normálne triasla... Ten kolchoz bol asi 300 – 400 m od nás a to ľudie moji to ste nevideli jak to všetko kosí – stromy padali pod tými guľami a črepinami... A jeden jediný tank to zlikvidoval, zapálil a ušiel spátky. Tak my sme proti nim vtedy nestrieľali, ani oni po nás, ale u tej druhej batérie prevalcoval kanóny, chlapi dole zakopaní v bunkroch a tanky sa po nich vrteli!“²⁶ Celú drámu

potom 2. batéria npor. Koreňa, a konečne 5. a 6. batéria. Trocha vzadu, zhruba medzi Hôrkovou a Krajcarovou batériou bola umiestnená 4. batéria npor. Medeka.

25 DOBROVODSKÝ T.: *Spomienky*.

26 Tamže.

12. mája tak akoby začal v podstate onen osamelý sovietsky tank, ktorý sa v ranných hodinách najviac priblížil k postaviarom slovenských delostrelcov. U dvoch batérií na ľavom úseku spôsobil hotovú galibu. Najprv sa neohrozene priblížil ku kolchozu pri obci Veseloje, ktorý zapálil. V ňom uskladnená munícia ako aj sudy s benzínom pre celý úsek frontu vyvolala ohňostroj, aký si môže nezainteresovaný divák len sotva predstaviť. Na svoju zvedavosť však vtedy životom doplatil jeden z našich vojakov – Ondrej Chvojka z 3. batérie. „Keď ten ruský tank prišiel k tomu kolchozu, kde sme mali sklad munície, vypálil tam niekoľko rán a celý sklad letel do vzduchu. To by ste neverili, čo urobí jeden buchnutý benzínový sud! To bol 50 m vysoký stĺp ohňa a dymu! My sme boli všetci vtedy zvedaví, ležali sme a pozerali, ako to vybuchuje. A tento Chvojka tam bol s nami, tiež bol zvedavý na to. A aby lepšie videl, kľakol si, postavil sa a akurát ho zasiahla obruč z toho suda...“²⁷

Raňajší sovietsky útok pocítila aj 2. batéria, ktorej sovietsky tank vyradil dve delá a vojakov riadne vystrašil. Telefonista Škvarek bol priamym svedkom tejto drámy: „V to ráno 12. mája Rusi spustili tú delostreleckú paľbu, trvala asi dve hodiny, ak nie viac. Vtedy nám popretfňali káble, čo išli od pozorovateľne do palpostov. Ja som vtedy ležal, však som bol trocha ranený a mal som už trocha obavy, že Rusi robia útok. A vtom za chvíľu priletel jeden vojak, kamarát telefonista a povedá: „Andrej, nad Bairakom vyšlo z lesa neviem koľko tankov a asi 40. 000 Rusov!“ Tak som si to v duchu začal počítat’ – no Bairak je asi poldruha kilometra odo mňa – ja som vtedy rýchlo vyskočil, strhol deku, zobral som si, čo má vojak mať, pobalil veci do chlebníka, rýchle som sa obliekol, obúval, vystrčím sa von a vidím – ruské tanky tu! Priamo na našich delách! Delá na ne strieľali – my sme ich mali kryté, taká strieška z dreva a hlíny sa im spravila, žeby črepiny nezabili obsluhu – tak ale chudáci tá obsluha nevideli, že tank ide na nich z boku! Tanky išli tak v rade za sebou – tak na jeden vystrelili, ale druhý sa už na nich valil, vyšiel na tú striešku, ale našťastie na hlaveň, hlaveň sa zaborila do zeme, točka vyskočila hore a ranila tú obsluhu, hoci nie smrteľne. Ja, ako som zazrel ten prvý tank, čo bol najbližšie, už som aj utekal. Som bol odtiaľ

27 Chvojku spomenutá obruč úplne prerezala. Nestihli ho však ani pochovať, pretože jeho telo onedlho zhorelo aj s celým domčekom, kde bol uložený. L. Štúr – Spomienky. Pozri tiež matriku zomrelých DP 31 (MNO dôv., k. 198).

tak osem metrov, videl som ten tank prejsť a myslím si: No reku kam budem utekať? Tak bola tam taká stará cesta a v nej jama – vletel som do nej, tak možno osem metrov som mohol byť pred tým tankom, ešte som stihol cez mladý lesný porast preletieť.“²⁸

Škvarek, ako aj niekoľkí iní vojaci mali šťastie – Rusi po nich nestihli strieľať, takže mali čas na to, aby ušili do lesa. Keď totiž ruské tanky prešli cez nemecké zákopy – ruská pechota im nestačila. Toho využili následne Nemci a spustili guľometnú paľbu, ktorou postupujúcu pechotu likvidovali. Bola to pekelná paľba, ako ruské, tak aj nemecké guľomety, a vôbec, čo malo zbraň, všetko páliło. V lesíku sa vojaci pokúšali skontaktovať, ale pre strašný rev paľby nebolo takmer nič počuť, ba čoskoro k divokej paľbe pribudol aj oheň – od streľby sa totiž trávnatý a lesný porast chytal rýchle horieť. Škvarek potom videl, ako ruský ťažký tank prišiel k nemeckým delám – veľkým, „210“ mm mažiárom, ktoré však obišiel a zamieril si to radšej k slovenskej batérii, ktoré ho mohli len ťažko ohroziť. „Obrátil k jednej z našich batérií, čo boli vzadu – asi 3. batéria to bola. Vtom Nemci, ktorí boli skrytí vyskočili, obrátili delá na ten tank a prásk! – vystrelili... Tank zapálený a ja len vidím – chlap z neho vyskočil. Hneď sme asi dvanásť Slováci išli k nemu, aj nemeckí vojaci nejakí, no ale ja som prvý dobehol k tomu tankistovi, čo vyskočil. Bol to mladý ruský podporučík. Ležal, ale nevidel som, že by bol zranený, tak som ho nechal tak. Prídeme k tanku a tam už začala munícia do guľometu strieľať, explodovala. A vtedy mi zas ten anjel strážny pošepol: „Chod' preč! Exploduje granát do dela a zabije nás všetkých!“ Tak ja som to povedal aj ostatným a cúvli sme. Boli sme možno 15 metrov odtiaľ a teraz vidíme, že dvaja Nemci tam ostali a jeden z nich pichal čosi do pása. Zrazu len vyletel príklop na veži a „prásk“! Vybuchol v tanku rozpalený granát! Jeden ten Nemeč hneď zahynul, druhému odtrhlo ruky a nohu.“²⁹

28 A. Škvarek *spomína na východný front*. Kultúra, č. 17 z 3. 9. 2003, s. 14-15.

29 Tamže. Štúr z 3. batérie spomínal takisto jeden poškodený tank: „Celkove viem iba o jednom poškodenom ruskom tanku – ten asi dostal zásah do pása, tak ostal na mieste krútiť sa, posádka vyšla von ho vymeniť. Nemci ich vyzývali vzdať sa, ale oni sa nevzdali. Tak Nemeč nariadil ten tank zapáliť... Tak Rusi potom už vyskakovali von s obhorenými vlasmi, ale keďže sa nechceli vzdať, tak ich hneď odstrelili...“ ŠTÚR, L.: *Spomienky*. Či však išlo o ten istý tank, nevieme s istotou.

2. batéria, napriek tomu, že jej tank dve delá rozdrúzgal, so zvyšnými dvoma sa bránila a do večera strieľala na Rusov časovacie granáty. Pri podvečernom ústupe však obsluha zničila aj tieto dva.³⁰

3. batéria bola o čosi bližšie k frontovej línii, spolu s batériou A. Hôrku (pravdepodobne 1. batéria) boli zasadené na ľavej strane úseku a obe boli v neustálom telefónnom spojení, až pokým sa neprerušilo. Práve tieto dve batérie asi najviac pocítili návštevu sovietskych tankov. Bývalý delmajster 3. batérie na otázku, ako to vlastne v onen deň v Ternovej vyzeralo, a či je pravda, že slovenskí delostrelci zničili dva sovietske tanky, autorovi vlastnoručne napísal: „Nie Martin, nezničili sme dva tanky, ale jeden tank T-34 zničil – alebo odstavil – dve naše batérie... V ten deň, 12. mája, sme boli v palebnom postavení asi 20 km od Charkova, bola nám pridelená kóta „Bairak“.³¹ Nevedel som, čo ten výraz značí, ale keď sa ma nemecký vojak pýtal, kde sme postavení a povedal som mu „Bairak“, tak sa prežehnal. Na ľavej strane tohto úseku bola zasadená naša 3. batéria – npor. Krajcar, a batéria npor. Hôrku, spojení sme boli telefónom. Za postaveným kanónom sme mali vykopané bunkre (tri krát prekladané drevom) kde sme sa schovávali pred mínometmi a náletmi, aj sme tam spávali. V ten deň už od rána krúžili nad nami lietadlá, striedavo „raty“ s nemeckými „štukami“ a messerschmidtmí, čo neveštilo nič dobré. O 7 hodine z pozorovateľne hlásili, že jeden tank osamelo pátra a blíži sa k susednej batérii a manévruje tak rýchlo, že je ťažko ho zamerať a zničiť, tak že musia použiť priamu strelbu.³² Prostredníctvom telefónu mali v 3. batérii aspoň aký-taký prehľad, ako to vyzerá u susedov. „Naši spojári žiadali, aby neprestajne hovorili o situácii. Hlásili: „Tank sa blíži k nášmu palebnému postaveniu, je vzdialený necelých 200 metrov, ide k štvrtému delu!“ Veliteľ prikazuje nabiť protitankový granát (bola to 15 kg ťažká strela s olovenou špičkou, aby sa na kove nekízal) a priamou strelbou (čiže šikvosťou mieriča) zničiť tank. Telefón hlásil: „Zásah bol

30 Na moju otázku, kedy ich stihli zničiť, Škvarek odpovedal „Však mali na to čas – celý deň. Rusi keď zaútočili, časť vojakov ustúpila hneď, časť sa vrátila, takže asi títo ich potom zničili. Tá 1. batéria mala viac času, tak sa začas aj bránila, ale potom musela aj ona ustúpiť. Aj nejaké ruské tanky poškodili – neviem či jeden, či dva – to ťažko povedať, lebo tam bola strašná trma-vrma. Nezničili ich ale úplne, hádam len pásy im potrhali.“ ŠKVAREK, A.: *Spomienky*.

31 Bairak – malá obec v blízkosti Ternovej – M. L.

32 List L. Štúra autorovi z 3. 12. 2001. Osobný archív autora.

presný, videli sme záblesk na veži tanku“, ale tank i tak smeruje ďalej, k druhému delu. Obsluha po druhom úspešnom zásahu opúšťa delo, tank drtí svojou váhou delá. Kolesá popraskané, tank ich polámal, mieridlá zdemolované, obsluha ušla do bunkeru. Takýmto spôsobom ničí tank i ďalšie delá. Hlásenie pokračovalo: „Tank už likviduje prvé delo a odchádza smerom k 3. batérii.“ Náš veliteľ Krajcar dal povel: „Obsluha k delám – nabiť nárazový granát!“ Pri dele ostáva len mierič a nabíjač, ostatná obsluha ide do krytu. Naraz sa však prerušilo spojenie a tým nastala panika. Nevedeli sme povelý a tank už hučal v blízkosti našej batérie, poškodil prvé delo – prevalil a zlámal kolesá. Tankista hľadal obsluhu. Videl, že sme v kryte, tak sa s tankom postavil na náš bunker a chcel nás zavalit' tým, že sa pohyboval dopredu a dozadu na bunkri, až sa nám zemina sypala na hlavu. Kryt však tento nápor vydržal a to vďaka viacerým vrstvám dreva a hlíny, tak svoju ničivú silu ukončil a naše postavenie opustil. Takže takto to bolo – žiadne dva sovietske tanky sme nezničili, ale jeden tank za chvíľu odstavil dve batérie z boja.³³

Činnosť batérie v dopoludňajších hodinách riadil z jej predsunutej pozorovateľne osobne veliteľ J. Krajcar, ktorý za svoje výkony v tento deň dostal Železný kríž.³⁴ Krajcar nariadil na nebezpečne sa približujúci tank začať paľbu, a to i napriek tomu, že krátko predtým dal svojim podriadeným inštrukcie, aby nezačali paľbu ako prví. Jeho krok je však vcelku pochopiteľný – nemohol totiž predvídať, že tankista, nachádzajúci sa len pár desiatok metrov bude chcieť likvidovať iba techniku a obsluhu batérií nechá nažive. Prerušenie spojenia práve počas strelby na tank sa mu však stalo temer osudným. Zakrátko totiž ďalšie tanky Krajcara obkľúčili a navyše pretrhali jeho spojenie s batériou, takže ostal úplne odrezaný. Poslal preto telefonistov a pátračov, aby poškodené vedenie opravili. Títo sa však po polhodine vrátili a jeden z pátračov hlásil, že vedenie sa nedá opraviť kvôli silnej guľometnej paľbe z tankov. Krajcar sa preto podujal viesť túto „poruchovú skupinu“ a odobral sa na inkriminované miesto. Aby povzbudil vojakov, sám sa odobral s mužstvom a s jedným družstvom nemeckej pechoty proti

33 Tamže. Vojakom u 3. batérie bolo – a aj ostalo - tak trochu záhadou, prečo tankisti nepoužili svoje zbrane - guľomet a delo. S týmito by celú obsluhu iste ľahko pozabíjali. Ba, možno povedať, schovaní delostrelci mu boli vlastne vďaka za to, že u nich nespôsobil ani jedno smrteľné zranenie. Tank likvidoval iba techniku, ktorú mohli po jeho odchode (šťasti) opraviť, mali totiž rezervné kolesá aj mieridlá.

34 KRAJCAR, J.: *V boji proti tankom*. Slovenský vojak, č. 17, 22. 4. 1943, s. 7.

tankom, z ktorých jeden ručnými granátmi aj vyradili. Spojenie s batériou sa tak onedlho podarilo úspešne obnoviť.³⁵

Týmto sa však dráma nekončila, práve naopak, mala svoje pokračovanie v popoludňajších hodinách, keď sa sovietsky útok rozvinul, pravdepodobne po celej šírke od rieky Donec.

Veliteľ batérie Krajcar napriek úspešnému obnoveniu spojenia dostal od nemeckého velenia príkaz stiahnuť sa do palebného postavenia. Dôvod: Nepriateľ nepoľavoval v aktivite a batéria bola priamo ohrozená z pravej strany. V prudkej delostreleckej, tankovej a guľometnej paľbe sa nakoniec úspešne prebil aj s veliteľským družstvom do palebného postavenia.³⁶ Tu sa bránili až do odpoľudňajších hodín, kedy prišiel rozkaz ustúpiť na nové postavenie. Tento popoludňajší ústup sa však podobal omnoho viac bezhlavému úteku, než organizovanému ústupu. Krajcarov vojak opísal situáciu trochu realistickejšie. Keď sa po návrate veliteľa z pozorovateľne do palpostu pozrel periskopom z bunkru na sovietsku stranu, zmohol sa len na jedinú vetu: „Hento sú všetko ľudia čo idú na nás?!“ Záľaha ľudí za obávanými tankami KV ako i T-34 pôsobila totiž viac než odstrašujúco... Tichý príkaz veliteľov batérií však znel jasne: „Nestrieľať, pokiaľ nevystrelí nepriateľská strana!“ Pokiaľ nevystrelí sovietsky tank, mali naše delá mlčať... Pred slovenskými húfnicami – „stovkami“ boli už len nemecké zákopy s guľometnými hniezdami. U Krajcarovej batérie ešte ani nestihli analyzovať možné ústupové cesty, keď ktosi zakričal: „Nemci utekajú!“ A skutočne – nemecká pechota sa ako prvá zdvihla zo svojich zákopov a brala nohy na plecia. Ich dôstojníci však boli zdá sa, názoru, že sovietskym tankom sa môžu (a musia) namiesto nemeckým guľometov na odpor postaviť práve slovenskí delostrelci. Jeden z nemeckých ofícierov prišiel aj za Krajcarom a s vyťahnutou pištoľou kričal: „Diese batterie muss schießen! Táto batéria musí strieľať! Len žiaden ústup! Musíte strieľať!“ Slováci však nemali ani najmenšiu chuť splniť tento rozkaz, pochopili ho totiž ako manéver, ktorým majú chrániť kožu utekajúcich Nemcov. (Tým skôr, keď videli rýchlosť, s akou títo prchali.) Štúr pokračoval: „Teraz ale my sme videli, že ostáva pomaly už len pištoľové strelivo, lebo popri nás lietali už len guľky z flinty, tak my sme si povedali: „Prečo nás?“ A Krajcar hovorí tomu Nemcovi: „Čo, Germán, o

35 Tamže.

36 Tamže.

svoje sa staraj, ja si za svoju jednotku zodpovedám!“ Nemec však znova vytiahol pištoľ – žiaden ústup! Strieľať! Že doňho strelí... Náš Krajcar nám ale – vedel, že Nemec nerozumie po slovensky – hovorí: „No chlapci, zle je... On nás dáva ako kanonenfutrov!“ Čiže my sme mali strieľať či padneme alebo nie! Tak nám hovorí: „Chlapci, na vlastnú päsť, stretneme sa v Charkove! Nechaj batohy, všetko, len aby si sa živý dostal do Charkova!“³⁷ Naším vojacom nebolo viac treba – potichu sa začali vytrácať. Nemec sa kdesi zadíval – mierič zmizol... O chvíľu nabíjač... Tak nakoniec ostal len Krajcar spolu s katolíckym duchovným. Aj ten mal však rovnaké úmysly ako všetci ostatní. Delá, a vôbec všetko, čo ostalo v bunkroch tam vojaci nechali a zaujímalo ich len jediné: Kde je Charkov... Bezhlavý útek však chceli využiť aj sovietski letci, ktorí sa snažili ustupujúce kolóny ostreľovať a bombardovať, pričom ich chceli odkloniť z jedinej ústupovej cesty. Postupujúca pechota totiž hrozila čoskoro úplným obkľúčením. Slovenský vojak však hľadel za každú cenu – len nie do zajatia!

Dosť beznádejnou sa v istých chvíľach zdala aj situácia pre vojakov 4.batérie npor. L. Medeka. Niektorí vojaci, keď už videli, že zo susednej batérie utekajú, začali aj oni utekať. Veliteľ batérie im však vrazil: „Nie chlapci, pôjdeme naraz, nebudeme utekať, dočkáme!“ Veliteľ pluku však nato: „Nie, nikam sa nepôjde. Štvrtá batéria musí zachrániť česť pluku.“ Tak na chvíľu sa poschovávali do bunkerov. Ani v bunkroch však vojaci nevydržali dlho – strach zo zajatia bol totiž silnejší. Nakoniec si to uvedomilo aj velenie a vydalo rozkaz na ústup. Rozkaz bol zbalit' holiace veci, dva páry prádla, jednu deku a všetko ostatné nechať tak. Tak aj bolo – všetko ostatné vojaci odbehli v bunkroch, takže Rusi prišli v ten večer na hotové. „Už sme to mali pobalené – vidím, že ostatní utekajú, utiekol som aj ja dole do tej doliny, potom som vyšiel hore na pole a prilbu som zamazal hlinou aby sa neligotala lebo lietadlá nadletovali, bolo ich asi šesťdesiat čo robili prieskum a bombardovali. To ste videli na tom úseku jak všetko horelo! Tie raty prelietali nízko tak som sa schoval za zabité kone čo tam boli – preleteli a išiel som ďalej. Ruské lietadlá odstreľovali pasúce sa kravy. Tak som si ľahol do trávy – naša uniforma bola taká zelenkavá – a len čo som ľahol už sa nasypal taký rad guliek predo mňa. Plné oči som mal hlíny, teraz som si už dával pozor. Utekal som sám ale niektorí potom po mne prišli. Prišli sme do dedinky

37 ŠTÚR, L.: *Spomienky*.

asi 7 – 8 km od toho nášho postavenia. Veseloje to bolo a už túto dedinku začali bombardovať. Bola tam škola, sklady, kolchoz a v ňom streľivo. Aj našich vojakov čo utiekli z frontu tam už bolo hodne. Poschovávali sme sa do zákopov a ležali aj po dvaja na sebe a ja vedľa. A jednému tomu vojakovi čo ležal naspodu obidve nohy odtrhla črepina – letela jakosi krížom. Potom keď sa zotmelo to utíchlo.³⁸

V ten večer však skutočne nebolo rozdielu medzi vojakom a dôstojníkom – každý nechal všetko tak – neraz aj najzákladnejšie veci, ktoré mal – každý sa ratoval ako mohol a hľadel len zachrániť sa. „Už aj tí naši vojaci čo tam poostávali prichádzali, lebo ten veliteľ pluku ich nechcel pustiť. Potom nám tí chalani rozprávali – aj môj kamarát Rudo Šmid z Trnavy – čo jako bolo. Že spali vonku pod dekami a tí oficieri im ich brali, lebo oni nemali. A ten jeden z nich veliteľovi pluku vraví: „Pán podplukovník, ale to je moja deka!“ A že mu ju nedá!“³⁹

Ako to už býva, práve v takýchto krízových situáciách, kedy sa každý riadi heslom „zachráň sa kto môžeš“, sa najlepšie ukazujú ľudské charaktery. A za jeden z takýchto hrdinských činov dostal príslušník Delostreleckého pluku 31 najvyššie nemecké ocenenie – Železný kríž. Príbeh mi opísal jeho priamy svedok: „Zle bolo – utekali sme poľnou cestou, ktorá bola súběžná s hlavnou. Táto hlavná však bola plná ustupujúcich nemeckých automobilov. Dostať sa na túto hlavnú nám bránil asi 500 metrov široký záhon porastený slnečnicou, vysokou až do výšky dvoch metrov. Nevieť, či si vieš predstaviť, ako sa dá utekať v takom poraste, keď si v nebezpečí života – zajatia. Utekal som aj s kamarátom Ondrejom Karafom z východného Slovenska. V tej slnečnicovej húšťave sme našli raneného nemeckého vojaka. Ľavú ruku mal črepinou po lakeť odtrhnutú, niesol si ju v pravej ruke a plakal. Mal značnú stratu krvi, tak už aj odpadál až nakoniec odovzdane ležal, len na nás dvoch volal „Hilfe!“ Spoločne s nami utekali aj Nemci a toho raneného určite videli. Na hlavnú cestu nám ostalo sa prebiť ešte asi 100 metrov. Tu mi Ondrej povedá: Laco, nenecháme ho tu, vezmi môj chlebník! A toho raneného Nemca si prehodil cez plece. Tak ja som im

38 DOBROVODSKÝ, T.: *Spomienky*.

39 Tamže. Nepriamo to potvrdil aj Dotzauer: „28 dôstojníkov a gázistov stratilo všetku svoju batožinu, rovnako tak aj mužstvo. Naliehavo prosím o pridelenie 4 súprav bielizne a holiacich strojčekov pre 27 gázistov a strojčky pre mužstvo.“ VHA TT, f. ZD, k. 1, dial'kopolis na MNO z 19. 5. 1942.

razil cestu tou slnečnicou a Ondrej na tú frekventovanú cestu toho Nemca aj doniesol. Keď toto videli z tých utekajúcich áut, že cudzí príslušník nesie nemeckého raneného vojaka, najbližšie auto zastavilo a Nemca prevzali. Avšak zobrali si jeho doklady a zapísali si meno.⁴⁰

Znovuzasadenie do frontu

Situáciu na veliteľstve pluku zachytil vo svojom denníku aj evanjelický duchovný J. Szépeši. Jedna zo spojok mu priniesla v popoludňajších hodinách rozkaz, že ako jediný dôstojník nachádzajúci sa na Stanovišti veliteľstva pluku (SVP) má prebrať ďalšie velenie. Tu zotrval až do večera, kedy prišla ďalšia spojka – telefóny už nefungovali – s odkazom rýchlo opustiť Ternovaju a ustúpiť do Veseloje. (vzdialené cca 12 km – pozn. M.L.) Por. Szépeši následne viedol ústup skupinky vojakov v ohni delostreleckej paľby až do Veseloje, hoci bol pri ňom prítomný hodnostne vyšší npor. Ceplák. Po príchode do Veseloje však zistili, že dedina je celá prázdna a vojsko ustúpilo ďalej na západ. Aj oni sa preto zachovali podobne. O 2 30 hod. prišli do obce Ruské Tišky, kde si odpočinuli a zdržali sa až do 11 30, kedy vyrazili ďalej, do Charkova. Tu však natrafili na Dotzauera, ktorý podobne ako Pichl už od rána organizoval novú obranu. „Ešte po ceste tam, o 12 30 min. nás dostihlo nákladné auto plk. Dotzauera, že 15 vojakov majú vyzbrojiť puškami a do 14 hodiny majú prísť späť do Veseloje. Žiaden z vojakov sa však dobrovoľne nehlásil.“⁴¹ Až chvíľu nato, po vzore svojho duchovného, sa našlo 13 vojakov, ktorí sa podujali ísť s ním do postavenia vo Veseloje, kam aj naozaj dorazili. Tu sa plk. Dotzauer – iste sám bezradný – spýtal duchovného, čo chce robiť. Szépeši sa nakoniec pridal k npor. Ceplákovi, ktorý už predtým dostal za úlohu pešiu obranu obce. Ich skupinka vojakov dostala od Nemcov náboje, stravu a zakopala sa. V svojom postavení čakali až do skorého rána 14. mája. Vtedy skutočne Rusi zaútočili z blízkeho kolchozu. Ich veľkej delostreleckej, mínometnej i guľometnej presile sa bránili len vlastnou guľometnou paľbou. Sovietsky postup sa im však podarilo načas zastaviť. (Za čo bol

40 Z listu L. Štúra autorovi. Ondrejovi Karafovi neskôr došlo vyznamenanie EK. Bol to štvrtý Železný kríž u 3. batérie. (Krajcar, Karabín, Uhrecký-in memoriam, a Karafa). Aj takí boli slovenskí vojaci, o ktorých sa nesmelo hovoriť.

41 *Denník...*, s. 12.

Szépeši neskôr ocenený Železným krížom.) Na poludnie však začali do Veseloje prichádzať sovietske tanky, ktoré sa tiež pridali k ostreľovaniu obrancov obce a hrozili ich úplnou likvidáciou. „Už sme museli z krytu úplne do okopov a pasívne čakať. Aj nemecké delo prestalo strieľať a štky nedošli. Poobede hlási vojak zo susedného okopu, že ruská pechota postupuje z ľavej strany, aby nás obchválila. Osud náš bol spečatený. Nečinne sme čakali a dážd' striel z rôznych zbraní sa na nás lial... Tu pribehne nemecký vojak – ustupujeme.“⁴² Situáciu pri obci Veseloje hodnotil s odstupom aj Dotzauer a dospel k tomuto názoru: „Rusi útočili 13. mája na horu Veseloje – mali sme tam na šírku 4 km môjho úseku približne celkom 70 mužov, dva ťažké guľomety, jednu 15 cm húfnicu a tak sa mohol Charkov dňa 14. 5. už zo severu dobyť. 19. mája vyhnulo sa mesto druhý krát osudu byť obklúčené zo severu. Posledné kopce ležiace na ceste (30 km severne) v šírke 6 km držali dve pionierske roty, jedna četa PAK, jedna četa ťažkých húfnic, jedna batéria ľahkých poľných húfnic 18 – (tri delá). Zbytok jedného motorizovaného pluku a 6 čiat slovenského delostrelectva á 50 a 60 mužov. Popoludní okolo 18 hod. priletely štky a zachránili celú situáciu – my sme boli vtedy po druhý krát zachránení z jednej nemožnej a nepríjemnej situácie. Veliaci generál, ktorý každodenne pri nás bol, zmienil sa, Bohu vďaka, že Rusi nemajú našich statočných nižších podveliteľov, lebo už by sme neboli v Charkove.“⁴³

Mužstvo 4. batérie sa však obrany tejto obce nezúčastnilo, lebo po ruskom útoku utieklo poväčšinou do Starého Ľubotína, kde boli ich kolegovia – „detašmant“, ale viacerí sa zastavili až v Charkove. Ľubotín bola veľká, avšak veľmi roztrúsená obec, o to dlhšie trvalo, lež sa vojaci navzájom vypátrali a pozháňali. Vojaci už oddychovali, keď prišiel naraz nový rozkaz, že Rusi útočia, smerom od obce Lipsy. Tak z delostrelcov bolo treba narobiť pešiakov, lebo všetky delá boli zanechané v palpostoch, ba aj výstroj ako plášte a prilby odbehnuté v bunkeroch. „Dali nás nastúpiť podľa abecedy, tak som bol medzi prvými. Spravili

42 Počas ústupu padol jeden náš vojak a npor. Ceplák bol Nemcami omylom ranený. Svojho kolegu Szépeši naložil na auto a viezol do poľného lazaretu v Charkove. 19.-20. mája sa mal na Dotzauerov príkaz síce vrátiť do obranného postavenia v dedine Lipsy, avšak k bojom už nedošlo. Ako totiž píše, o niekoľko hodín už Rusi ustúpili, lebo štky im spôsobili strašné straty. Tým sa Szépešihho bojová púť definitívne skončila. Tamže, s. 13.

43 VHA TT, f. ZD, k. 1., telegramy, list Dotzauera Lendvayovi z 3. 7. 1942.

z nás čatu, dali nám guľomety, pušky a mali sme zadržať Rusov, do dediny Lipsy, neďaleko Veseloje. Ja keď som ale videl jaká je situácia tam na tom fronte, mne sa to strašne sprotivilo. Tak keď nám tento rozkaz čítali, ja som povedal: „Pán rotník, ja nejdem!“ Reku prečo? „Ja mám doma ženu a dieťa, ja nejdem.“ Všetko ostalo ticho. Zavolať ma veliteľ batérie npor. Medek – šťastie, že bol taký dobrý a ľudský človek – a ten hovorí: „Nechajte ho tu!“ Lebo podľa regule bol by som išiel pred poľný súd a majú ma možnosť odstreliť.“⁴⁴ Ostatok určených príslušníkov 4. batérie – približne 20 mužov – bol však do obranných bojov zasadený a niektorí z vojakov boli za to odmenení aj nemeckými vyznamenaniami.⁴⁵

Omnoho viac zasadených bolo, zdá sa, u 2. batérie. Keď sa niekoľkí z tých, čo dopoludnia utiekali, vrátili poobede späť k veliteľstvu, zastihol ich už len rozkaz na všeobecný ústup. „Rusi už bombardovali – a prišiel rozkaz ísť do frontu, do protiútku. Nebolo to nič príjemné, no ale čo sa dalo robiť. Pri kuchyni sme čosi zjedli a išli. V noci sme ustupovali z Ternovej späť do Charkova. Samozrejme už bez diel, lebo tie alebo už boli poničené alebo sme ich museli poničiť. To sa zapchala hlaveň a potom sa odpálila, roztrhlo ju. Bolo ich treba poničiť, aby sa nedostali Rusom do rúk. A jak sme prišli do Charkova, prišiel rozkaz ísť späť do protiútku. Tak celú noc sme zas pochodovali späť – to bolo tak asi 20 či 30 km. Prišli sme do Pesočín, Ryžova a vtom prišla spojka a hovorí: „Andrej, vstaň, musíme do protiútku!“ A ešte toľko hovorí: „My patríme Nemcom, tam nebudú žiadne fígle!“ Tak sme zas nespali.“⁴⁶ Dva razy prehnali vojakov 2. batérie – najprv ustupovali k Charkovu a potom naspäť, tam, kde boli predtým ubytovaní – smer Čerkuny, Čerkaské Tišky, až k Veseloje a tam zasa prišiel rozkaz do protiútku. Nečudo, že všetci toho mali už akurát dost: „Viete, strašne nevyspatý som už bol, unavený, ale museli sme všetci nastúpiť a čo aké zbrane boli, pobrať si každú. Aj naši velitelia – npor. Koreň a Búzik tam boli s nami. No keďže sme patrili Nemcom, tam neboli ozaj žiadne žarty. Tak teda ani sme nezaspali a už zasa ktosi kričí: „Chlapci, tanky nás obkľúčili!“ Ja vyskočím ako sprostý, skoro som šok dostal a tam už tanky vidno. Ale to

44 DOBROVODSKÝ, T.: *Spomienky*. A dodal: „Ale mi to ani nikto nevytýkal, že by som bol nejaký rebel...“

45 Tamže.

46 A. Škvarek *spomína na východný front*. Kultúra, č. 17 z 3. 9. 2003, s. 14-15.

šli Nemci do protiútoku a my za nimi.“⁴⁷ V Ternovej prebiehali takmer dva dni prudké boje medzi nemeckými a sovietskymi jednotkami. Až asi o dva dni boli Soviety úplne vytlačení z obce. Viacerí vojaci od 2. batérie zatiaľ čakali vo Veseloje, kde sa tiež očakával ruský útok. „Dôstojníci nám kázali porobiť také kryty, čo nás chránili pred guľkami. Bolo to asi 1. 5 km medzi tými dvoma dolinami, za Veseloje, smerom na Charkov, tak možno 5 km za Ternovajou. Rusi po nás strieľali z kanónov, ale nám dôstojníci povedali: „Chlapci, šetrte muníciu, bo Rusov bude viac!“ Našťastie ale prišla jedna nemecká čata – asi 40 chlapov – a z tých každý traja mali guľomet. Tak tí si tiež len tak narýchlo vykopali jamy, dali guľomety do kríža a Rusi vtom už aj išli! Ale nešli tak, žeby nás chceli obkľúčiť, alebo nejak zošikma či zboku ale šli priamo po poli! A samozrejme, keď už boli na dostrel, Nemci po nich spustili paľbu a zmasakrovali ich. My sme boli vtedy za týmito Nemcami asi 20 krokov, v druhej línii. A ešte som videl, ako jeden ruský dôstojník, taký vysoký, pekný fúzkatý chlap prešiel pomedzi tie nemecké guľomety tak na tri metre – lebo nie všetkých hneď trafili – a nemecký čatár ho potom zozadu do hlavy odstrelil. Ešte som si myslel – keby chcel, mohol aspoň to jedno hniezdo zničiť, ale nespravil to – proste opitý bol. Takže všetkých ich tam Nemci zmasakrovali.“⁴⁸ Po tomto boji sa príslušníci 2. batérie schádzali v Pesočine (Pješčiny). V tejto obci boli totiž ubytovaní už pred odchodom na front a tam ostal aj tréner – kone, vozy a ich obsluha, preto sa zhromažďovali práve tu. Ani to však nebol ešte definitívny koniec – keď totiž dorazili do Pesočin, asi tretí deň po útoku, hneď prišiel nemecký rozkaz ísť do nového protiútoku. Nemci nepozerali na to, aké má dotýčny zadelenie - kuchár, pisár, koniar - brali všetkých. Našťastie, ani tento posledný protiútok netrval dlho, bola to skôr menšia epizóda a potom sa už situácia pre Slovákov definitívne upokojila.⁴⁹ Zato rumunská armáda, ktorá bola v tom čase takisto nemeckým spojencom, sa so svojimi divíziami zúčastnila aj následného protiútoku,

47 Tamže.

48 Tamže.

49 Viac sa už nebojovalo – celé zamestnanie vojakov spočívalo v stavaní stráží, starostlivosti o kone a – kúpaní.... A samozrejme, čakalo sa na nové delá, s ktorými aj nakoniec pluk odišiel na Kaukaz.

ktorom sa aj vyznamenala.⁵⁰ O pár dní však mali Nemci už situáciu zase plne pod kontrolou.⁵¹

* * *

Asi na tretí či štvrtý deň po bitke, keď sa zdalo byť sovietske nebezpečie v pôvodnom priestore pluku zažehnané, vydal nový veliteľ Dotzauer rozkaz vykonať obhliadku bývalých palebných postavení jednotlivých batérií. Velitelia batérií mali vybrať jedného z delmajstrov, ktorý túto obhliadku vykoná. Podľa zisteného stavu diel sa malo potom rozhodnúť, čo ďalej. Jedným z týchto delmajstrov bol aj spomenutý L. Štúr. „Od každej batérie išiel jeden delmajster. Ja od 3. batérie, Takáč z Trnavy od 2. a Rusnák zo Spišskej Novej Vsi. Tak Nemci nás troch zobrali do tanku, aby sme boli v bezpečí – lebo tam mohlo byť položené aj mínové pole aj čo... Ja som išiel k 3. batérii a vidím – naše kanóny zdeštruované. Rusi ich „vyšprengovali“.“⁵²

To však nebol jediný silný dojem zo sovietskeho útoku. O chvíľu prišiel totiž ešte horší. Štúr pokračoval: A zaujímavé ešte – šiel som pozrieť do bunkra, kde boli vtedy ranení Nemci. Keď sme toho 12. mája utekali, jeden saniteľ mi hovorí, že on utekať nemôže, lebo že tam má ranených. Tak si zobliekol košeľu, zapichol do zeme bodák a cez tú

50 „Po ťažkých bojoch sa však nemeckým a rumunským silám podarilo zajať postupujúce sily a rozvinúť silnú obrannú líniu smerom východne od Krasnogradu a j.-z. Charkova. 17. mája sily nemeckej armádnej skupiny Juh spustili protiofenzívu v smere Slavjanka – Izjum a Belgorod – Charkov. Súčasne s tým, rumunský 6. armádny zbor pod velením gen. Cornelia Dragalina dostal úlohu útočiť v oblasti Lozovaja, ktorú obsadil 25. mája. Postupujúc vpred, divízie 6. armádneho zboru prenasledovali nepriateľa ku Krasnopavlovke a potom s.-v. k Bereckému údoliu, čím prispeli k porážke sovietskych síl a postúpili západne od Donca.“ Vysoko oceniač výkony rumunských ozbrojených síl, maršál Ion Antonescu neskôr napísal, že tieto sa zúčastnili „jednej z najväčších bitiek dejín.“ KOL.: *Armata Romana. (Romanian army in world war II.)* Bucurest 1995, s. 70-71.

51 17. mája sovietsky útok narazil na protiúder nemeckej 1. tankovej armády a 17. armády a postupne sa dostávali do obkľúčenia, z ktorého sa podarilo vyklznuť len nemnohým jednotkám. Výsledkom Timošenkovho pokusu znovuobsadiť Charkov tak bolo opäť len nové triumfálne víťazstvo Nemcov, dokončené o päť dní neskôr. (Do zajatia padlo takmer 250 000 Sovietov.) *Kronika druhej svetovej vojny.* Bratislava 2000, s. 164. PIEKALKOWICZ, J.: c. d., s. 160.

52 „Vyšprengovanie“ značilo vložiť do hlavne dela drobné predmety či zeminu – utesnením hlavne a následným výstrelom sa táto roztrhla do podoby ružice.

pušku prevesil košeľu, akože sa vzdáva. A pri nej ostal sedieť. Nechcel ísť preč – videl som, že mal plný bunker ranených, ošetroval ich, dával im piť. Ale keď prišli tí Rusi, nebrali na nič ohľad – to som videl na vlastné oči až teraz... Flinta zahodená, sanitárak zastrelený, a všetci tí ranení poprebíjajú bodákmi! Všetko to tam Rusi zlikvidovali... Až nás hrúza brala, keď sme sa na to dívali...⁵³ Podobný zážitok s barbarkým správaním Sovietov mal tiež evanjelický duchovný. Ten v denníku uvádza, že keď sa po útoku vrátil s Pichlom do Ternovej, zistili, že Rusi celý slovenský cintorín rozbili.⁵⁴ Bývalé postavenia pluku, ale aj široké okolie poskytovali po nemeckom protiútokú obraz skutočnej skazy. Ničivé následky mohutného bombardovania videli o pár dní videli aj naši chlapi. „Keď sme tade postupovali o tri dni, no to by si neveril, že môže byť toľko mŕtvol! Bol suchý, teplý máj. Tak sa chytila horieť tráva, lesný požiar... A tie mŕtvoly ako boli oblečené, šatstvo zhorelo. To ako popol spadlo a tie očadené mŕtvoly ostali... A smradu všade – kone pobité, ľudia...“⁵⁵

Až teraz mohli konečne Slováci opustiť veľké bojisko charkovskej bitky, „frontovú panorámu, ktorá tu stála ako frontové mauzóleum so všetkými mŕtvolami ľudí, zvierat a strojov.“⁵⁶

Bilancia 12. mája. Zhodnotenie role Slovákov

Konečný prehľad o situácii mohlo velenie pluku získať až po vytlačení Sovietov a utíchnutí bojov. Nebol to však radostný obraz. Major Beniač ako prvý hlásil domov, čo sa vlastne s plukom stalo. Páni na MNO v Bratislave dostali diaľkopis tohto znenia: „Delostrelecký pluk 31 bol 12. 5. rozbitý v ťažkých bojoch s ruskou pancierovou divíziou a po ťažkom delostreleckom ostreľovaní od skorých ranných hodín až do večera v Tarnowaja. Po útoku bolo zničených 50% kanónov a pluk bol prinútený k ústupu. a musel pritom zanechať na mieste všetky delá. Potom boli zvyšky pluku zasadené ako pechota. Doterajšie straty na mužstve nie sú veľké, pplk. Pichl a 2 dôstojníci sú v zajatí alebo

53 Tamže.

54 *Denník*, s. 15. Inde píše, že keď sa 21. mája vrátil do Veseloje pochovať vojaka, ktorý s ním v obranných bojoch pri obci padol, Rusi jeho mŕtvolu za krátky čas celkom okradli. (tamže, s. 13.)

55 ŠTÚR, L.: *Spomienky*.

56 GAJDOŠ, B, J.: c. d., s. 90.

mŕtvi.⁵⁷ V smutný májový deň tak prišiel náš pluk o všetkých 24 húfnic, z čoho 5 bolo zvalcovaných tankami, zvyšok nebol schopný ďalšieho použitia.⁵⁸ Stratený bol aj temer všetok spojovací materiál, tiež zameriavacie prístroje, 10- násobné ďalekohľady⁵⁹, skoro všetka batožina mužstva. Takisto dva spojovacie a dva proviantné vozy a 13. 5. aj jedno nákladné auto.⁶⁰ Ostali len muničné vozy a kone, ktoré v palebnom postavení neboli.⁶¹ Pokiaľ išlo o ľudské straty pluku, Dotzauer ich za obdobie do 30. mája vyčíslil sumárne takto: 19 mŕtvych, 14 ranených, 20 nezvestných.⁶²

Slovenskí delostrelci nemali proti sovietskym tankom KV-1 a KV-2 resp. T-34 so svojimi húfnicami 100 mm fakticky žiadnu šancu.⁶³ Nielen

57 VHA TT, f. ZD, k. 1, diaľkopis na MNO z 15. 5. 1942.

58 Zvyšok diel, ktoré nezvalcovali tanky, boli zničené našimi buď ešte pred ústupom, alebo ich potom zničili Rusi.

59 K spomenutým 10-násobným ďalekohľadom uvádza Štúr zaujímavú príhodu: „Áno, aj o zameriavacie prístroje sme prišli... Ja som povedal nášmu veliteľovi: „Pán nadporučík, mne je strašne ľúto toho ďalekohľadu! Lebo to bol ďalekohľad, ktorý 10 krát približoval, ním sa zameriavali delá, vtedy stál 15. 000 Ks! To bola úžasná cena vtedy“ „No a chceš ho vliecť?“ pýta sa ma... „No ja ho schovám!“ Aj sa tak stalo – iniciatívny vojak ho odopol a schoval ozaj originálne – do latríny. Ani tak ho však pre slovenskú armádu nezachránil, lebo Rusi ho i tam – pravdepodobne mŕtvoľnadačkou – našli a vytiahli. ŠTÚR, L.: *Spomienky*.

60 A to hneď na druhej ceste, čím pluk prišiel o polovicu autoparku – celkovo mal totiž k dispozícii len dve nákladné autá – pozn. M. L.

61 VHA TT, f. MNO dôv., k. 190, inv. č. 240, diaľkopis vel. pluku z 30. 5. 1942. Podľa požiadaviek, ktoré predložili pluk na MNO začiatkom júla, mu chýbali: 24 ks. ľahkých húfnic vz. 14-19, 24 muničných vozov a všetok spojovací materiál a i. (MNO dôv., k. 190, inv. č. 240, č. 100.292 zo 6. 7.

62 VHA TT, f. MNO dôv., k. 190, inv. č. 240, diaľkopis z 30. 5. 1942. Zachované zoznamy strát a matriky však za uvedené obdobie uvádzajú len 18 mŕtvych a 16 (resp. 17) nezvestných. Nie je vylúčené, že chýbajúcou „mŕtvou dušou“ bude vojak, ktorý padol pri obrane vo Veseloje a ktorého Szépeši pochoval 22. 5. v tejto obci. Nemohli ho však identifikovať, pretože jeho mŕtvolu Rusi úplne okradli. (*Denník*, s. 13, tiež pozn. č. 54.) Rozpor v počte nezvestných zase možno vysvetliť tak, že rozprchnutí vojaci sa k jednotke vrátili po tomto dátume. (30. 5.)

63 Ešte koncom júla 1941 previedli naši delostrelci skúšobnú strelbu na ukoristené sovietske tanky v priestore Kaltwasser. Cieľom bolo vyskúšanie priebojnosti streliva používaného v našej armáde. Pri strelbe na T-34 bol výsledok ten, že 37 mm KPÚV a 37 mm delo ľahkého tanku priebojným ostrým granátom tanku neublížili. 75 mm horský kanón a 100 mm ľahká húfnica (aké používal práve Delpluk – M.L.) urobili tank neschopným jazdy iba priamou strelbou na pás a na spodok. 10 cm nárazový

čo sa týkalo slabej priebornosti ich striel, ale aj záplava tankov im jasne naznačovala, že je len otázkou času, kedy budú úplne rozbití. Išlo len o to, zachrániť si život a nepadnúť do zajatia. Tomu nasvedčoval aj spôsob ústupu, ktorý sa podobal viac bezhlavému úteku než klasickému vojenskému ústupu, ako to hlásil Dotzauer.⁶⁴ Tohto si boli plne vedomí aj dôstojníci pluku, ktorí museli svoju kožu ratovať práve tak, ako radoví vojaci. Keď musel ísť Krajcar do Bratislavy na MNO zdôvodniť stratu diel, vyslovil sa, že „sme utekali ako kravy z poľa!“ Keď mu následne vytýkali, že ako dôstojník takéto výrazy použiť nemôže, odpovedal im ešte zreteľnejšie: „No ak to tam inak dáte – ja to nepodpíšem!“ Úmyselne nechcel napísať, že to bol „plánovitý ústup“, sám totiž vedel, aká bola realita.⁶⁵ Kvôli objektivite však treba na tomto mieste poznamenať, že Slováci neutekali z bojiska ako prví, ale až po Nemcoch a po rozkaze na „ústup“. A rovnako utekali aj ďalší nemeckí spojenci – Rumuni a Maďari. Jednako ale nik nemohol poprieť, že pluk, ktorý mal byť pýchou niektorých veliteľov, nevzal práve najslávnejší koniec.⁶⁶ Ďalších bojov v oblasti sa totiž nemohol zúčastniť a jeho príslušníci dlhé tri mesiace hliveli bez diel. Tento stav iste nedal spávať ani ambicióznemu Dotzauerovi. Viackrát sa zamýšľal a analyzoval, kde sa stali chyby a ako pluk v boji obstál. V liste E. Lendvayovi do Bratislavy napr. napísal: „Mužstvo bolo veľmi hodné a že sa väčším dielom išlo dozadu ako bolo mnou nariadené, zavinil miestny veliteľ vo Veseloje, ktoré bolo silne bombardované – zažil som to sám dôkladne – jedna bomba padla asi tak 10 m pred dom miestneho veliteľa, kde som úradoval. Panikové správy, ktoré rozširovali, že máme ešte len jednu neistú cestu k ústupu – skutočne túto ostreľovali Rusi – priviedli Beniača k tomu, že dal rozkaz, ako sa to stalo aj u iných nemeckých skupín –

granát vz. 30 pri explózií po tankom tento nadvihol a pretrhol pás. (f. vel. armády, k. 1, č. 116.185 taj. z 31. 7. 1941.)

64 VHA TT, f. ZD, k. 18, protokol o uhynutí eránnych koní 9. 7. 1942. Dotzauer tu hovoril o „ústupovom boji v Ternovej.“

65 „Ale ono to skutočne aj tak bolo, my sme odtiaľ ako kravy z poľa utekali – bezhlavo, behom!“ Nakoniec Štúr dodal: „Ešte aj zavazadlá sme tam nechali, len lyžičku som si zachránil, šálku a chlebník. Teda obal na masku to bol. Masku som zahodil a len tú kapsičku som si nechal. V nej som potom machorku nosil – to za hrst machorky si každého kúpil...“ ŠTÚR, L.: *Spomienky*.

66 Na strane druhej však bola pre Slovákov porážka pri Ternovej možno spásou, pretože inak by s najväčšou pravdepodobnosťou odtiahli so XVII. armádou ku Stalingradu. Čo by ich čakalo tam, si vieme predstaviť.

smer Charkov- Pesočin, k ústupu.“⁶⁷ Takisto tuná zdôraznil – dokonca dvakrát – že slovenskí delostrelci ustúpili až po Nemcoch! Až potom, keď Nemci vyhodili delá do vzduchu a začali utekať, spravili obdobné aj Slováci...⁶⁸ Viacero veľkých chýb však urobilo aj nemecké velenie, čo Dotzauer takisto nezabudol pripomenúť. Tak napr. bolo chybou robiť striedanie pár hodín pred útokom a chybná bola aj zvolená metodika obrany. „Chybu spravil nemecký hrdinný major, ktorý navrhol organizáciu delostrelectva v tomto úseku – ja som bol tiež nový – Pichl bol, ale ako som sa dopočul, postavený pred hotovú vec – a bohužiaľ sospukový útočne vzdor tomu, že sme boli v obrannom postavení.“⁶⁹ „Hrdinská ľahkomyselnosť“ Nemcov tiež viedla k tomu, že podcenili obranu aj v iných bodoch. Pozorovateľňa veliteľ'a pluku napr. nemala žiaden kryt a tento bol provizórne vybudovaný až na Dotzauerovo výslovné dožiadanie.⁷⁰ Nemci sami však, zdá sa, svoj útek a stratu diel v bitke nebrali tak tragicky ako Dotzauer. Skôr naopak, akoby to považovali za čosi, vo vojne bežné.⁷¹

Zajatia veliteľ'a pluku a spol.

Pri rekapitulácií udalostí spojených s tragickým 12. májom však nemožno obísť ešte jednu významnú príhodu, ktorá sa udiala. Bolo to zajatie veliteľ'a pluku Pichla a jeho doprovodu, ktorý mal 13. mája ráno namierené do Veseloje. Ako k tomuto zajatiu došlo? Na druhý deň ráno, keď útok prehmel, asi okolo 8-9 hodiny sa Pichl pokúsil organizovať rozbité sily do pôvodných formácií. Vyhlásil, že Rusi sa stiahli a ide sa späť, do palebných postavení. Aby sám pozdvihol sklesnutú morálku

67 Dotzauer bol v tom čase s malým mužstvom 2. oddielu a užším štábom ako veliteľ úseku v obrannom postavení. Nakoniec si však Beniača predsa len zastal. Vraj by sa mu krivdilo, keby sa odsudzoval. Konal podľa situácie a pod dojmom toho, čo pri Bairaku prekonal. „Tanky ho prekonal, predsa zostal na mieste a hlásil poriadne až po posledný výstrel.“ VHA TT, f. ZD, k. 1, telegramy VZD.

68 Tamže.

69 Takisto dodal, že na toto upozornil aj jemu prideleného nemeckého nadporučíka, ktorý mu dal takisto za pravdu. Tamže.

70 Porovnaj toto tvrdenie s vyjadrením vojaka Škvareka v pozn. č. 19-20. Aj sám veliteľ delostrelectva mu vraj dal za pravdu v tom, že nemecké jednotky sú „hrdinne ľahkomyselné... a zhyčkané úspechmi a budujú na morálke poriadnych strelcov.“

71 Dotzauerovi totiž sám veliteľ nemeckého delostrelectva povedal: „Nerobte si z toho nič, že ste zanechali delá, my sme stratili skoro všetky delá sboru a my si pre ne zas ideme, a vôbec, do tej doby máme iné, dva vlaky s delami sú už na ceste.“ Tamže.

mužstva a šiel príkladom, vydal rozkaz naložiť obe nákladné autá, ktoré mal pluk k dispozícii muníciou a ísť s nimi do palebného postavenia 4. batérie, o ktorom predpokladal, že nebolo Rusmi obsadené. Bol to však Pichlov najväčší a pre neho aj najtragickejší omyl v živote. Autá totiž ani nedošli na miesto určenia, keď padli do rúk Sovietov. Jeden z príslušníkov osádky druhého nákladného auta neskôr opísal svoj zážitok približne takto: „Nemci ešte nestačili dať orientačné tabule, takže sme šli len podľa mapy, ktorá nebola presná. Prišli sme do dediny, v ktorej bolo pusto. Videli sme, že je evakuovaná, ale verili sme, že je to normálne. Hneď pri prvom dome nás zastavil ozbrojený ruský vojak, ktorý bol ale veľmi prekvapený, keď videl zelené uniformy. My sme zas mysleli, že je to milícia, ktorú Nemci poverili strážením dediny.“⁷² Vojak sa však vzápätí spamätal a pískaním urobil poplach. Pribehlo pár ruských vojakov, ktorý autá obstali. Gajdoš aj so šoférom vyšli z kabíny a boli vyzvaní „Ruky vverch!“ Vystúpil aj prekvapený Pichl, ktorý však namiesto toho, aby dal ruky hore, dal vojakom presne opačný príkaz – nevzdávať sa a strieľať. Zakričal: „Střílejte!“ a sám hneď aj vytiahol pištoľ. Rozpútala sa strelba. Šofér druhého auta nestratil duchapritomnosť, využil zmätok, auto rýchle otočil a ufujazdil kade ľahšie. Vojaci z korby druhého auta tvrdili, že Pichl po prvých výstreloch padol, avšak nevedeli, či bol len ranený alebo skonal. „Za Pichlom sme nesmútili a o osude chlapcov nič podrobné sme sa nedozvedeli, ale rozhodne nie je pravda, že „dobrovoľne prešli“, dodal jeden z mojich informátorov.“⁷³

Iným účastníkom týchto dramatických udalostí a navyše priamym svedkom rozhovoru Pichla s Gajdošom bol T. Dobrovodský od 4. batérie. Tento sa vyslovil: „Dal rozkaz (rozumej Pichl - M.L.) nášmu poručíkovi Palovi Gajdošovi, aby zohnal tridsať chlapov, že sa ide naspäť do palebného postavenia, že tam Rusov neni. Ten ale hovoril podplukovníkovi: „Pán podplukovník, ja tam nejdem, lebo tam už sú Rusi!“ On: „Nie, nie, ja som tam bol na svojom osobnom aute a nik tam nie je! A štvrtá batéria musí zachrániť časť pluku!“ Lebo ostatné batérie už boli ustúpené preč, ďaleko. Tak nazhánal tých chlapov vyše dvadsať ale ja som sa schoval, keď som počul, že zhánajú. Ten Gajdoš z toho

72 Z listu L. Štúra autorovi.

73 Tamže.

nebol nadšený.⁷⁴ Ako podriadený, navyše hodnosťou obyčajný poručík, však musel P. Gajdoš rozkaz vykonať. „Tak naložili strelivo – ale za dva autáky a išli do toho palebného postavenia. To mohlo byť tak 6-7 km od toho skladu. Naraz vyjdú navrch a vidia tam pobeňovať voľákových vojakov. „To budú Rusi“ – hovorí jeden. „Nie, to sú naši, čo utekajú z frontu“, hovorí druhý. „Nevidíš – však to sú naši, majú naše prilby, to sú naše prilby!“ Tak jak sa tam hádali, už aj boli obklúčení. Zrazu strelba – naši poskákali z áut – aj veliteľ pluku zosadol. Keď začali strieľať, ten náš poručík kričí: „Tovariš, nestriľaj, my Slovaki!“ A ten Rus: „Ničevo, ruky verch! Brosaj vsjo!“ No tak pravda, začali sa chlapi vzdávať. Veliteľ pluku zišiel z auta a toho Rusa, čo pristavoval to auto normálne zastrelil. Janko Mikulášek z Vrboviev tam bol – skočil na druhú stranu a ešte dvaja. Tí na druhej strane však mali ruky hore, lebo odtiaľ Rusi strieľali. A viem, že čatár Rodák čo tam bol, zo Svidníka, toho trafili do oka a kričal: „Joj očenko moje, joj očenko moje!“

Veliteľ pluku skočil do takej jamy a tomu Mikuláškovi hovorí: „Jenom střílej – hovoril po česky – Rusov tolik, každá rana zásah!“ No ale ten utiekol a tiež voľáky Jano Danko. A tento Janko Mikulášek mal taký plášť dlhý, čapicu, chlebník a ešte aj šálku pripatú na chlebníku mu prestrelili, ale nezasiahli ho. Teda títo dvaja chlapi utiekli, ostatných tam zajali, okolo dvadsaťpäť chlapov a čo som potom počul toho veliteľa pluku Rusi potom zastrelili, no najprv mu kožený kabát zobrali. Toto celé sa odohralo tam medzi Veseloje a Tarnovaja. O týchto, čo ich zajali som sa potom už nič nedozvedel, neviem čo bolo s nimi.⁷⁵

Takmer identicky opísal pád do zajatia aj A. Škvarek: “Jednu batériu – tuším 4. – sme mali za Ternovajou zasadenú, tak Pichl jednoducho počítal s tým, že tá bude dávať odpor so svojimi delami, že tam ešte Rusi nie sú. Tak Pichl – alebo Nemci – poslal na druhý deň tejto batérii dve autá aj s muníciou, delostrelecké granáty viezli. No ale vtedy mali už Rusi túto našu batériu obsadenú, naši ustúpili. Z Veseloje do Ternovej bol taký svah a práve tade schádzali tieto dve autá. Napravo v lesíku bol taký potok, takže naši vojaci už z auta videli, že tam stoja Rusi, takže

74 DOBROVODSKÝ, T.: *Spomienky*.

75 Tamže. Pád do zajatia potvrdzuje aj Švarbalík z 3. batérie, keď napísal: „Asi 12. mája opustilo 9 ľudí, vrátane psa veliteľa pluku, Tatrou-Aviou našu posádku na čele s veliteľom pluku Pichlom, des. (správne – por. – M.L.) Gajdošom, por. Flieglom. Por. Fliegel bol dôstojník pre strelbu a spolu s ostatnými sa dostal do sovietskeho zajatia.“ ŠVARBALÍK, M.: c. d.

keď sa blížili, kričali: „Pán podplukovník tamto na kopci sú Rusi!“ Ale Pichl im nato: „Ale nie, to sú naši!“ To ho pomýlilo, že Rusi pobrali naše plášte, čo tam naši odbehli. Tak už bolo zle... Bolo už zle, lebo samozrejme, ako sa tieto autá priblížili, Rusi na nich spustili paľbu a nemeckých šoférov postrieliť, no niektorí naši vojaci utiekli. Pálili síce po nich z guľometu, ale boli ešte dosť ďaleko na to, aby mohli utiecť pred tým ruským guľometom. Pichl sa ale nechcel nijako vzdať, aj keď bol obklúčený. Ešte po vojakoch kričal: „Nebát se střílet!“ – a sám po tých Rusoch páliť z pištole. No čože je to ale pištoľ proti guľometu? Neskôr ho potom čs. vojenský súd v Moskve odsúdil na smrť. Nezabili ho na mieste, lebo veď dôstojníkov nestrieliť, tých potrebovali najprv vypočuť a vyšetriť. S Pichlom tam vtedy padol do zajatia aj por. Gajdoš, sedeli totiž spolu v tom istom aute. ⁷⁶ Nepodarilo sa mi však spoľahlivo zistiť, či Pfliegel padol do zajatia spolu s Pichlom a Gajdošom 13.5, alebo ešte pri generálnom sovietskom útoku deň predtým. ⁷⁷

Vojnové a povojnové osudy – Pavol Gajdoš

Osud poručíka 4. batérie P. Gajdoša, ktorý padol do sovietskeho zajatia 13. mája je symptomatický pre stovky slovenských vojakov, ktorí padli do zajatia na iných miestach a v iných úsekoch protisovietskeho frontu, najmä však pri Kachovke v októbri 1943. S mnohými z nich, podobne ako s P. Gajdošom sa stali počas niekoľko mesačného pobytu na fronte, zvláštne premeny. Na front odchádzali všetci s nevôľou. Krátko po vstupe na územie ZSSR, keď v letných mesiacoch na západnej Ukrajine zhliadli hrôzostrašné masakry NKVD na politických väznoch

76 „Tak všetkých, čo sa im nepodarilo ujsť tam Rusi vtedy zajali, a tí, čo boli už vzadu len videli, ako ho viedli do zajatia. Ja som tam síce nebol, ale vedel som o tom, lebo som tam letel ako spojka na bicykli. Gajdoša som poznal – na rozdiel od Pfliegla - ako silného ľudáka, gardistu, moc nadával na Rusov, no ale potom sa v Svobodovej armáde stal osvetovým dôstojníkom.“ A. Škvarek *spomína na východný front*, c. d.

77 A. Škvarek totiž v spomienkach uvádza, že Pfliegel, ako dôstojník ich 2. batérie, bol zajatý Sovietmi hneď ráno 12. mája na pozorovateľni ešte s ďalšími dvoma vojakmi. Konkrétne malo ísť o Pfliegelovho sluhu A. Mesiarika (1919, Trnava) a telefonistu Š. Ďatka (1919, Dolná Poruba). V úradnom sozname strát sú však všetci traja menovaní uvedení ako zajatí pri Veseloje 13.5. Je však možné, že boli zajatí už onoho 12. mája, ale vykázaní boli spolu s väčšou skupinou od Veseloje. Tomu by nepriamo nasvedčovalo aj Dotzauerovo hlásenie na MNO z 19. 5. 1942, v ktorom Pichla uviedol spolu s Gajdošom ako zajatých, avšak Pfliegla vykazoval ako nezvestného. VHA TT, f. ZD, k. 1, diaľkopis z 19. 5. 1942.

ako aj miestnom obyvateľstve, stali sa presvedčenými odporcami bolševizmu a sovietskeho štátu vôbec. Keď však padli do zajatia, všetky svoje predošlé názory popreli, urobili obrat o 180° a neskôr do konca života tvrdili, že k Sovietom prešli z presvedčenia – „úmyselne a dobrovoľne.“ Takto to ostalo zaznačené aj v historických publikáciách, čo mnohých čitateľov aj dnes samozrejme úplne dezorientuje.⁷⁸ Možno si však položiť otázku „prečo?“ Je nepochybné, že v zajatí, v krajnom ohrození života museli (alebo chceli) mnohí zajatci – aj Gajdoš – klamať z jednoduchého dôvodu: Dúfali, že si takto zachránia život a zlepšia biedne zajatecké postavenie. A Sovieti tohto prirodzene pohotove využili. Na front Gajdoš odišiel už medzi prvými vojakmi koncom júna 1941. Pod dojmom spomínaných sovietskych masakrov písal v lete svojmu príbuznému Matejovi Gajdošovi do Nepcál toto: „Počul som, že vy tam doma nechcete veriť, čo naše noviny píšú o vladárení bolševikov. Uznám, že ťažko tomu veriť. Veď takú hrôzovládu ťažko si predstaviť... Čítam aj ja noviny a mám možnosť kontrolovať ich. Komunista a bolševik musí tu prestať byť takým. Sem by sa mali prísť pozrieť tí naši nespokojenci a „slavjanofili“. Nech by videli lásku „slovanského“ Rusa k Ukrajincom, ktorí sú iste lepší Slovania. Kadejakí Tatári, Aziati nemôžu vládu lepšie reprezentovať ako takými zverstvami, aké tu vidíme a o akých počúvame. Môžem ti povedať, že ľud je úprimne rád, že sa zbavil bolševického raja... Ver Matej, bolševizmus nie je schopný stvoriť hodnoty. Najpodlejšie kreatúry ľudskej spoločnosti nemôžu tvoriť kultúru a civilizáciu... Videl som rozbité ľudské mozgy 43 ľudí na jednom majeri a veru, keď vidím šošovicu s konzervou, tak sa mi jesť nechce... Len hrozný teror, vražda za vraždou držal tento ľud v otroctve. Nikto neznal ani dňa, ani hodiny... Nič viac si nemôžem priať aj pre slovenský národ aj pre naše vojsko, len aby boli bolševici čím skôr porazení.“⁷⁹ Už o rok nato, v júli 1942 zhadzovali sovietske lietadlá

78 Tak napr. normalizačná encyklopédia *Dejiny SNP V*, na s. 134 uvádza toto heslo: „Gajdoš, Pavel (1914, Veľká Maňa) – dôstojník. V roku 1942 odvelený na Východný front, v máji 1942 prešiel pri Charkove so skupinou vojakov k Sov. armáde... Z poverenia KSC pracoval v zajateckých táboroch, organizoval politickovýchovnú a kult. činnosť medzi slovenskými a českými vojakmi... Od januára 1944 osvetový dôstojník v 2. čs. paradesantnej brigáde.“ S. Faltán vo svojej knihe *Slováci v partizánskych bojoch v ZSSR* (Bratislava 1957) na s. 60 píše, že Gajdošovi a spol. „sa podarilo prejsť k Červenej armáde.“

79 Hlas frontu, č. 9, nedatované, 1941, s. 3.

letáky s portrétom por. Pfliegla a por. Gajdoša s týmto úvodným textom: „Kamaráti slovenskí dôstojníci a vojaci! K Vám sa obracia poručík 4. batérie 31. delostreleckého pluku slovenskej armády P. Gajdoš a poručík 2. batérie tohože pluku Ladislav Pfliegel. Prešli sme dobrovoľne na stranu Červenej armády, lebo sme pokladali za nedôstojné bojovať Slovákov po boku Nemcov a Maďarov proti ruským bratom. Spolu s nami prešla do ruského zajatia skupina vojakov a poddôstojníkov slovenskej armády. Pre nás vojna už skončila. Žijeme spokojne a družne v zajateckom tábore.“⁸⁰ Klamstvo tak bolo prvým stupienkom k postupnému budovaniu kariéry. Gajdoš, ako je totiž známe, sa neskôr stal nielen osvetovým dôstojníkom v Paradesantnej brigáde, ale v kariére pokračoval aj po vojne. Je preto akosi ľudsky pochopiteľné, že mu bolo zaťažko vo svojich spomienkach na sklonku života uviesť veci ohľadom pádu do zajatia na pravú mieru. Preto rovnako čitateľov zavádzal aj vo svojich obsiahlych spomienkach z roku 1988. Namiesto toho, aby tu otvorene povedal pravdu, citoval zo sovietskeho časopisu „Slavjana“ z roku 1942. Tam bolo o jeho „prechode“ uvedené: „Tohto roku v lete dobrovoľne prešiel na stranu Červenej armády so skupinou slovenských vojakov poručík 4. batérie 31. del. pluku slovenskej armády Pavel Gajdoš. Pri prebehnutí došlo k stretnutiu s nemeckým oddielom, ktorý sa pokúsil prebehnutiu zabrániť.“⁸¹ Samozrejme, že v tomto úryvku bolo pravdivé akurát možno Gajdošovo meno, zvyšok bol výmysel sovietskej vojnovnej propagandy. Okrem „osobných“ pohnútok k tejto konverzii zmýšľania zaiste dopomohol aj dlhodobý pobyt v zajateckých táboroch. Sovietske zajatecké tábory – na rozdiel napr. od nacistických – totiž neplnili len čisto koncentračnú funkciu, ale aj ideovo-prevýchovnú. A zajatecký tábor v Krasnogorsku, kde pobýval Gajdoš najdlhšie, takýmto politicko-výchovným táborom nepochybne bol. V táboroch tak po dlhšom pôsobení dochádzalo k obdivuhodným zmenám osobných názorov, postojov, ba celkového zmýšľania zajatcov. Tak napr. na margo protisovietskej vojny, ktorú pred rokom otvorene schvaľoval, Gajdoš v zajatí prehlásil: „Považujem vojnu so ZSSR za zločin. Náš malý národ vždy hľadel s láskou a nádejou k veľkému ruskému národu, ktorého veľká kultúra tak blahodárne ovplyvňovala vytváranie slovenského

80 MÁTEJ, J.: *Učítelia v protifašistickom odboji a SNP*. Bratislava 1974, prílohy.

81 VHA Trnava, ŠZ-X-398.

národného povedomia.⁸² Podobné „metamorfózy“, bežné u stoviek Gajdošových, Marcelliho či Hirnerových kolegov, boli v období vojny pochopiteľné. Čo je však smutné (a zarážajúce zároveň) je, že naši historici neuviedli tieto veci na pravú mieru ani po páde komunizmu v roku 1989. Práve naopak. Aj samotní aktéri, aj publicisti a historici zotrvali na falošných mýtoch a výmysloch.⁸³ Aj preto je – domnievam sa skromne – jednou z úloh postkomunistickej slovenskej historiografie poukazovať na takého zamlčované a prekrúcané stránky ľudských dejín. Dejiny sú totiž vždy o ľuďoch!

Autor:
PhDr. Martin LACKO
Katedra histórie
FF UCM v Trnave

Posudzovateľ:
PhDr. Tomáš KLUBERT, PhD.
Katedra histórie
FF UCM v Trnave

82 Tamže. V ďalšom z letákov, už z roku 1943, zas písal: „My, dôstojníci slovenskej armády, sme prešli v rôznom čase a na rôznych úsekoch frontu na stranu Rusov. Prešli sme preto, lebo sme nepovažovali za Slováka dôstojné bojovať po boku Nemcov a Maďarov proti Rusom.“ Skutočnosť však bola taká, že všetci autori tohto letáka – Hirner, Gajdoš, Pfliegel aj Drugda sa do zajatia dostali nie vlastným úmyslom. *Dejiny SNP III*. Bratislava 1984, s. 236.

83 V novinách *Bojovník* vyšla Gajdošovi pri príležitosti jeho 80. narodenín takáto zdravica: „Z odporu bojovať proti ruským bratom sa v ňom zrodilo rozhodnutie využiť v máji 1942 možnosť prejsť na ich stranu. Bol to prvý prípad, keď dôstojník slovenskej armády vyzýval v moskovskom rozhlase a mnohými letákmi slovenských dôstojníkov a vojakov, aby nasledovali jeho príklad...“ *Bojovník* č. 7 z 24. 3. 1994, s. 4.